

VALOR ACTUAL DE LA CULTURA CLÀSSICA

Intervenció del P. Abat de Montserrat, Josep M. Soler, en l'homenatge al Dr. Ramon Roca-Puig celebrat l'11 de novembre de 2006 al Paraninf de la Universitat de Barcelona

La persona i l'obra del Dr. Ramon Roca-Puig no sols s'imposa pels seus mèrits personals d'estudiós i especialista en l'estudi de documents antics. També el seu treball i la seva passió de conèixer i d'interpretar les fonts directes de l'antiga saviesa persisteixen con un exemple i un estímul per conèixer i valorar l'heretatge cultural que constitueix el fons de la nostra civilització. De fet, malgrat els canvis de sensibilitat cultural, malgrat les variacions d'orientació científica de cada època, malgrat el pas del temps que tot ho canvia, els pobles de l'Europa i de l'Occident portem un patrimoni de coneixements, uns paràmetres de valors i unes pautes de judici que tenen les seves arrels en les cultures del pròxim orient, passant per Grècia i per Roma.

Com a conclusió de les presents Jornades Universitàries, les reflexions següents voldrien recordar simplement, el pes que les grans civilitzacions de l'Orient Mitjà i les cultures mediterrànies de Grècia i de Roma han exercit i que exerceixen en l'Occident modern. No es tracta pas d'un fet històric desconegut. A la pràctica, però, a l'hora de jutjar i de resoldre situacions personals concretes, a l'hora que s'han d'elaborar lleis de dimensió social o s'han de prendre decisions immediates que afecten l'orientació del país, a l'hora d'establir valors i prioritats d'abast col·lectiu, no sempre tenim en compte el fons cultural més valuós que ens ve de les grans civilitzacions.

Així, però, que ens aturem a reflexionar sobre els fonaments profunds que configuren el perfil de l'Occident, aleshores apareixen amb claredat les bases de la vida, els vincles de pensament i de sensibilitat que ens uneixen amb les antigues civilitzacions. En efecte, a l'Orient Mitjà va néixer el sistema de vida sedentària, lligada al cultiu de la terra. A l'Orient es va superar aquell mode de vida propi de l'home col·lector de fruits i caçador. El grup humà sedentari va donar lloc a la vida urbana, a l'organització domèstica i política, a l'estructura de la *polis* i va portar a un desenvolupament ràpid dels coneixements artesanals i tècnics. A l'Orient es va començar a cultivar l'estudi de l'astronomia i de les matemàtiques i es van descobrir i perfeccionar les lleis i les proporcions de l'arquitectura. De l'Orient Mitjà ens arriba l'origen de l'escriptura i la transmissió dels grans relats mítics que són una resposta a les qüestions fonamentals, perennes, sobre l'origen i la fi del món, sobre el misteri de la vida, sobre l'enigma humà del mal i de la mort. Són l'expressió d'una reflexió intel·lectual elevada i una via d'accés al raonament metafísic que, perfeccionat en el món grec, passarà després a tot l'Occident. Del món clàssic ens ve el sentit de la proporció, el gust de l'expressió artística que es manifesta en les arts plàstiques i en la literatura. La perfecció de les llengües gregues i llatines resta un monument exemplar que revela les possibilitats del llenguatge humà. Del món clàssic ens venen les nocions de veritat, de dret i de justícia que regulen les relacions entre les persones. Però el gran vincle que uneix l'Orient Mitjà amb l'Occident és la tradició religiosa monoteïsta i més concretament la cristiana. De l'antiga estirp d'Abraham, originari de la Mesopotàmia, prové el poble d'Israel. Els deixebles de Jesús, els cristians, també considerem Abraham com a pare de la pròpia fe. Més tard, Abraham serà respectat i venerat per la religió islàmica. El fons monoteïsta de la tradició abrahàmica persisteix amb tota la seva força en les tres grans religions del mediterrani. Cada una d'elles, amb una aportació diferent, ha determinat profundament l'esperit de la civilització occidental.

No voldria, però, quedar-me en una visió genèrica ni en una simple evocació dels fets majors que demostren la persistència de la cultura clàssica dintre el nostre àmbit vital. Voldria centrar-me, en canvi, en un aspecte particularment significatiu que manifesta les arrels profundes de la nostra civilització i la necessitat de mantenir en el nostre temps els principis més valuosos dels grans representants de les cultures del pròxim Orient i del Mediterrani. Em refereixo a la tradició sapiencial de l'Orient.

La tradició sapiencial

Com a punt de partida inicial podem prendre els escrits de la tradició sapiencial d'Israel. El poble hebreu, que per la seva fe religiosa es mantenia a distància dels pobles veïns, va acollir i va desenvolupar la tradició dels savis de les grans civilitzacions veïnes de Mesopotàmia i d'Egipte. Dintre de la Bíblia, la saviesa és una de les grans tradicions i, en part, depèn d'aquests imperis veïns. En efecte, la saviesa dels pobles de l'Orient mitjà, que ens és coneguda pels textos que ens han arribat fins a nosaltres, havia esdevingut un patrimoni internacional. No tenia fronteres. Les reflexions dels savis dels països culturalment més desenvolupats passaven més enllà dels propis

confins i penetraven, com a través de vasos comunicants, cultures diverses fins a crear un ensenyament i unes escoles força homogènies en àmbits geogràfics diferents. Les tradicions sapiencials, a més, es mantenien estables a través del temps perquè s'imposaven com a vàlides en les situacions més variades, tot i que també s'enriquien amb noves aportacions.

En tot cas, parlar de la tradició sapiencial d'Israel suposa, en darrer terme, evocar també el patrimoni de saviesa de l'Orient mitjà. Quin és, aleshores, el caràcter d'aquesta saviesa? Quina és la importància d'aquesta tradició i quina actualitat pot tenir avui el seu contingut després de tants segles?

El seu caràcter

Per descriure la saviesa oriental, compresa també la bíblica, cal precisar primer de tot que no es tracta de la saviesa de l'esoterisme ni de la saviesa dels misteris. Es tracta d'una saviesa fonamentada sobre l'observació del món circumdant, sobre l'experiència de la vida, sobre les lleis de la natura, sobre la realitat humana; sobre les relacions entre les persones i sobre els contactes socials. Una saviesa fruit d'una atenció curiosa que explora les realitats concretes i que aspira a penetrar el millor possible la complexitat de la natura, constatar els seus ritmes i les seves lleis. No es tracta, però, solament d'una curiositat intel·lectual, d'un coneixement teòric que satisfà la ment de l'especialista. És una saviesa que cerca de deduir els principis que permeten de controlar els esdeveniments i que investiga i formula quines són les normes de comportament més eficients i més útils per a una vida harmoniosa i feliç. Es tracta en el fons d'una saviesa de vida, d'un seny madurat en l'experiència i en la reflexió. Una saviesa que al mateix temps suposa la perícia en la realització del propi treball i, per tant, una saviesa que demana un compromís seriós en l'àmbit i en l'orientació de la pròpia existència. És la capacitat adquirida per superar les situacions adverses, per saber actuar sempre amb prudència. El savi aspira a la felicitat durant la seva vida sobre la terra, una felicitat que es troba en la mateixa actitud de recerca i en la joia de conèixer, d'entendre, de saber.

Originàriament la saviesa de l'antic Orient, segons l'opinió de molts estudiosos, es pot considerar en certa manera com una saviesa laica. S'expressa, de fet, en reflexions, en proverbis, en normes que es fonamenten no pas en una revelació sinó en els resultats de l'experiència.

És una saviesa desitjable tant pel qui governa com per l'artesà que domina el seu ofici. L'un i l'altre han de ser experts en el seu àmbit i han d'aconseguir un resultat satisfactori del seu treball, han de col·laborar a una qualitat de vida que produeixi seguretat i benestar. En la recerca i en l'esforç per aconseguir uns fruits satisfactoris i profitosos de la pròpia activitat hi torben la realització i l'alegria personal tant el príncep com l'artesà. L'ideal de la saviesa és de promoure les qualitats humanes i conduir l'individu a un coneixement més ric que el porti a superar el propi nivell de vida, és a dir a augmentar la seva riquesa personal. El savi no és el qui resta limitat a una repetició de gestos i a un treball mecànic o a un pensament immòbil sinó el qui aprèn i coneix les lleis que governen la vida, a captar la complexitat de les relacions humanes i que domina els principis d'un ofici, les normes d'una tècnica o bé els preceptes de la bona administració.

Els testimonis escrits més antics de l'activitat sapiencial són les llistes sumèries que contenen repertoris onomàstics, reculls de les experiències i dels coneixements adquirits en precedència per poder-los transmetre a d'altres persones i sobretot als fills, i d'aquesta manera poder enriquir i desenvolupar un saber sempre més profund i complert. Com a Egipte i com a Israel, aquests escrits primitius tenien segurament una funció didàctica, escolar: la transmissió del saber dels escribes d'una generació a l'altra i mantenir la qualitat i l'estabilitat de vida personal i social.

Importància de la saviesa

Són els mateixos textos sapiencials que descriuen directament els avantatges de posseir aquella saviesa que il·lumina i ennobleix la vida humana. Resulta important i útil deixar parlar breument aquests escrits:

El llibre dels Proverbis capítol 3 verset 13 i següents diu així:

“Feliç l'home que aconseguix la saviesa, l'home que arriba a tenir enteniment. La saviesa és més lucrativa que la plata, en trauràs més profit que de l'or. Val més que les pedres precioses, ultrapassa el que pots desitjar. Amb una ma ofereix llarga vida, amb l'altra riquesa i honor; condueix per camins delitosos; per viarany tranquil·ls. Feliç el qui s'aferra a la saviesa, s'aferrarà a l'arbre de la vida... Fill meu, conserva la discreció i la prudència: et renovaran la vida, t'embelliran

d'aspecte. Caminaràs segur, el teu peu no ensopegarà; si descansas no t'alçaràs sobresaltat, dormiràs amb un son tranquil. No hauràs de témer els estralls ni l'atac que ve de l'home dolent".

El llibre del Siràcida capítol 14 verset 20 i següent s'expressa d'aquesta manera:

"Feliç l'home que es dedica a la saviesa i que raona amb la seva intel·ligència, que reflexiona en el seu cor sobre els camins de la saviesa i pensa els seus secrets!... L'ombra de la saviesa el protegeix de la calor i s'instal·la en la seva gloriosa presència".

El llibre grec de la Saviesa 6 verset 8 i següents reprèn els valors del coneixement:

"Prefereixo la saviesa als ceptres i trons, al seu costat tinc la riquesa per no res. Ni tan sols la puc comparar amb les pedres precioses, perquè al seu davant tot l'or del món és un grapat de sorra, i la plata no valdria més que el fang. Me l'estimo més que la salut i la bellesa; he decidit que em faci de llum perquè la seva claror no s'apaga mai... El que he après sense engany ho comunico sense recança. Ella és per als homes un tresor inestroncable".

El gran valor de la saviesa i el camí per obtenir-la es troben expressats igualment en textos de Mesopotàmia. La saviesa d'Ahiqar, savi i ministre de Sennaquerib, rei d'Assur i de Nínive, ensenya el camí de la felicitat i afirma:

"Fill meu, freqüenta l'home savi i esdevindràs savi com ell. No freqüentis l'home xarlatà i llengut perquè seràs comptat juntament amb ell" (Ahiqar 22).

El mateix ensenyament es troba en Proverbis 13,20: "Qui va amb un savi es torna savi; qui va amb un neci es torna més neci".

Ahiqar 20 dóna altres consells: "Fill meu, si el teu enemic t'afronta amb dolenteria, tracta'l amb saviesa".

Una màxima babilònica reprèn el mateix pensament d'una forma encara més radical: "No facis mal al teu adversari, recompensa amb el bé el qui et fa mal" (Pritchard 2/1955, 426).

Aquest mateix principi de saviesa es retrobarà en l'ensenyament sapiencial de l'evangeli: "Estimeu els vostres enemics, pregueu pels qui us persegueixen" (Mateu 5,44). La persistència de la tradició dels savis és admirable. La seva ignorància representaria una pèrdua del tresor humà.

Ahiqar 30 afirma: "Fill meu, no et consideris savi quan els altres no et consideren com a tal" i el llibre dels Proverbis 26,13 reprèn: "Veus un home que es pensa ser savi? Es pot esperar més d'un neci que no pas d'ell".

En el pensament grec retrobem un principi semblant en una màxima cèlebre de la saviesa socràtica que consisteix a reconèixer la pròpia ignorància.

Ahiqar 17: "Fill meu, no siguis envejós pels èxits del teu enemic i no t'alegris pels seus fracassos".

El mateix ensenyament apareix en Proverbis 24,17: "No t'alegris quan cau el teu enemic; si ensopega, no ho celebri." I Ahiqar 53 continua: "Fill meu, que no surti de la teva boca una paraula que no hagi estat pensada".

Seria molt llarg de resseguir els valors, els principis i els consells de la saviesa. S'extenen a tots els àmbits. Des del coneixement de la natura fins a les reflexions humanes més profundes amb un interès particular per les actituds ètiques. Per acabar cito un proverbi incisiu: "Ves a mirar la formiga, peresós, t'alliçonarà veure què fa (Pr 6,6).

Els ideals de la saviesa es retroben igualment a Grècia i a Roma. L'habilitat, la formació cultural, l'agudesia, el comportament ètic, el seny són tots valors que persisteixen, malgrat la incoherència dels individus, i que són considerats com la base de la felicitat humana, de la pau i de la concòrdia necessària per a la convivència social. La saviesa, a Grècia, s'oposava a la força bruta. Els famosos set savis no eren considerats homes potents o filòsofs sinó homes de profunda saviesa de vida. Homes d'uns coneixements vàlids i profunds dels valors humans, capaços d'una seguretat i d'una elevada autonomia de judici. Penso també en els antics i coneguts proverbis: "coneix-te tu mateix", "de res massa"; "reconeix el moment oportú"; "el criteri millor és la mesura". Apol·ló va declarar que Sòcrates era savi perquè afirmava que ell només sabia que no sabia res; és la humilitat del savi. Després de Platò i Aristòtil, les escoles filosòfiques del període hel·lenístic retornen a una noció de saviesa que engloba el coneixement de les realitats concretes i de les lleis còsmiques vinculat a una conducta fonamentalment ètica. Els educadors a la cort dels emperadors romans foren en preferència deixebles de la Stoa. Cert, la persistència de la tradició sapiencial no va voler dir sempre fidelitat ni va guiar les decisions dels poderosos ni les tendències del poble grec o romà. Resulta sempre difícil que una intel·ligència justa i una ètica responsable guiïn el comportament dels homes. Amb tot, la validesa dels principis majors de la tradició sapiencial persisteix.

Sentit actual

De fet, quan hi ha una comprensió i una sensibilitat davant l'ensenyament de la saviesa antiga, es pot captar de seguida la seva validesa perenne. Cert, no tots els continguts sapiencials de l'antiguitat són vàlids avui –van ser elaborats amb pressupòsits diferents dels que ara ens determinen–, però amb una hermenèutica correcta aplicada als textos antics, una hermenèutica que és estrictament necessària, l'ideal i el valor de la saviesa clàssica persisteix amb tota la seva força. El progrés, els invents, les tècniques han canviat moltíssim. Els coneixements del macro- i del microcosmos han arribat a una perfecció fins ara desconeguda. Els descobriments científics a tots nivells permeten de tenir un idea més exacta de la natura i de la psicologia humana. Però el pensament, les preocupacions, els problemes, les aspiracions i els valors veritables de les persones d'avui són molt semblants als dels homes i dones dels segles anteriors. Per això és desitjable avui un intercanvi internacional dels valors fonamentals entre diverses cultures i entre països diferents, tal com ho va ser la tradició sapiencial del món antic. També són igualment vàlides i desitjables avui la il·lusió i la joia que neixen d'adquirir la saviesa del viure i l'harmonia entre les persones. Aquest era l'ideal dels savis del passat. Resulta especialment important en els nostres dies anar més enllà dels coneixements especialitzats i dissociats i cercar la unitat d'una saviesa existencial, d'aquella saviesa que permet la maduració dels individus i que dóna sentit i esperança davant de la complexitat del món. Aquella saviesa fonamentada en l'experiència, aquella saviesa que s'imposa per l'evidència del seu valor respon molt al nostre temps. Una saviesa vinculada a una dignitat ètica, al respecte pels altres, a la responsabilitat social, a la dignitat i a l'eficàcia en el treball, a la dignitat del qui dicta la justícia i del qui és responsable de l'administració resulta avui un ferment necessari perquè tothom pugui aconseguir una veritable joia de viure i una visió positiva del món, com era el desig dels savis i el propòsit de la tradició sapiencial.

No m'allargo més. Estic segur que darrera l'interès del Dr. Roca pels textos antics i la seva admirable dedicació al treball humil i abnegat dels seus estudis, hi havia una veneració profunda per la saviesa humana del passat. Una saviesa que ell considerava important per al present; i veia que calia fer-la conèixer als homes i dones d'ara i transmetre-la a les generacions futures. D'una manera semblant a com ho van fer els savis de l'Orient antic.